

ÖNYARGILAR, KALIPYARGILAR VE AYRIMCILIĞA KARŞI KAPSAYICI VE HAK TEMELLİ YAKLAŞIM

Çeşitli kültürlerin, ırk ve etnik kökenden insanların, farklı diller konuşarak bir arada yaşadığı dünyamızda, birbirimizi anlayarak, uyum içinde yaşamamız gerekmektedir. Bu bağlamda “kültürel çeşitlilik” ve “farklılıklara saygı” konusu, küreselleşen dünyamızın en önemli meselelerinden biri haline gelmiştir. Farklı özelliklere sahip kişilerin, grupların birlikte, sorunsuz yaşamalarının önüne geçen başlıca etkenler önyargılar, kalıpyargılar, ayrımcılık ve bu zihinsel arka plandan türeyen nefret söylemleridir. O yüzden, önce gelin bu kavramların ne olduğuna daha yakından göz atalım.

Ayrımcılık: Bir gruba veya grubun üyelerine karşı önyargılardan beslenen olumsuz tutum ve davranışların tümünü içeren bir süreçtir. İnsanları, kişisel özellikleri değil, grup aidiyetlerine göre değerlendirerek hoşlanmama, hor görme, kaçınma ve nefret etmeye kadar varan tutumlara da yol açar. Bu düşünce, duygu ve kanaatler, olgunlaşmamış, kanıtı olmayan hükümlere dayanır. Halbuki, kapsayıcı, hak temelli ve eşitlikçi yaklaşıma göre, insanlar dünyanın neresinde, hangi ten rengiyle, hangi cinsiyet veya cinsel yönelimle, hangi etnik kökene, dine, mezhebe ait olarak doğarlarsa doğsunlar, insan olmak bakımından eşittirler. Bu ilke, her şeyden önce bir insan hakkı meselesidir ve bunun ihlalini önlemek üzere “ayrımcılık yasağı” hukuksal sistemde yerini almıştır.

Önyargılar: Kanıtı, herhangi bir bilgi ya da deneyime dayanmayan her türlü olumsuz “ön fikir” anlamındadır. Önyargılar, bu şekilde yaklaştığımız kişi veya gruplarla aramıza fiziksel ya da sosyal mesafe koymamıza neden olan, ayrımcılıkla yakından ilişkili tutumlardır. Önyargılar davranışa dönüştüğünde ise ayrımcılık söz konusu olmaktadır.

Kalıpyargılar: Önyargı ve kalıpyargı birbirinden farklı, ama birbirini tamamlayan kavramlardır. Kalıpyargılar, belirli bir objeye ya da gruba ilişkin bilgi boşluklarını dolduran, böylece onlar hakkında karar vermeyi kolaylaştıran, önceden oluşturulmuş bir takım izlenimler, atıflar bütünü olarak zihnimizde oluşturduğumuz imgelerdir. Örneğin, her ‘sarışın’ yabancı turistin Alman olduğunu, tüm Japonların ‘çalışkan’ olduğunu düşünmemize neden olan, bu gruplara dair kalıpyargılarımızdır. Olumsuz kalıpyargılar önyargıları oluşturur.

Nefret Söylemi: Ayrımcı unsurlar taşıyan, ırkçı nefret, yabancı düşmanlığı, homofobiye, hoşgörüsüzlüğe dayalı diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan veya haklı gösteren her tür ifade biçimidir. İfade özgürlüğü ile nefret söylemi arasında bir denge kurulabilmesi çok önemlidir.

Hiyerarşik biçimde örgütlenen toplumlarda, “güç sahibi olma” öğretisi kimin yukarıda, kimin aşağıda olduğu konusunda bir tür söz birliği oluşturur ve bu yapı bireylerin zihninde normalleşir. Zihnimiz otoriter, tek biçimli, hiyerarşinin doğal olduğu fikriyle şekillenir; böylelikle de ‘aşağıdaki’, ‘dezavantajlı’, ‘farklı’ gruplara karşı önyargı geliştirilmesi ve ayrımcılık yapılması yaygınlaşır. Çocuklar da kişileri ve grupları ayırmayı, ‘güçlü-güçsüz’ kavramlarını, kendilerine benzemeyeni sevmemeyi ve hatta nefret etmeyi çoğunlukla ebeveynlerinden, diğer yetişkinlerden,

akranlarından ve kitle iletişim araçlarından öğrenirler. Bu öğrenme, sanılanın aksine çok erken yaşlarda başlar. 1 yaşında farklılıkları fark ederler. 2 yaşında farklılıklar hakkında konuşur, bunlarla ilgili sorular sorarlar. 3 yaşında önyargılar oluşturur, insanların belirli özelliklerinden rahatsızlık duyduklarını belli ederler. 4 yaşında insanların farklı özelliklerinin nedenlerine ilişkin kendi kuramlarını oluştururlar. 5 yaşında zihinleri sorularla doludur; kendilerine ait özelliklerin kalıcı mı, değişebilir mi olduğunu merak ederler.

Toplumsal genellemeler, kalıplaşmış tutumlar ve önyargı çocukların benlik algılarını ve diğer kişilere yönelik tutumlarını etkileyeceğinden, çocuğun etrafındaki ayrımcı tutumlardan etkilenmeyen, “diğerlerine” hoşgörüyle yaklaşan bir kişi olması önemlidir. Bu doğrultuda, çocukla etkileşim içinde olan tüm yetişkinlere, çocuğa kazandırılacak beceriler konusunda büyük görev düşmektedir. Hisar Okulları’nda, her sınıf seviyesinde kapsayıcı, hak temelli, eşitlikçi eğitim ortamları ve öğrenme fırsatları yaratılmaktadır. Benzer şekilde, çocuğun okul dışı ortamlarında da desteklenmesi bütüncül bir etki yaratacaktır.

AYRIMCILIĞIN BOYUTLARI

Ayrımcılığın hayatın pek çok alanında farklı boyutlarda, değişik şekillerde karşımıza çıkması olasıdır. Aşağıda en çok karşılaştığımız ayrımcılık çeşitlerine dair bilgiler yer almaktadır. Bu boyutlarla ilgili bilinçlenmek, insanları kategorileştirmek ya da onlara aşırı sempati duymak için değil, herkese eşit yaklaşabilmek için önemlidir.

Engelli Ayrımcılığı: Engelli bireylerin “yardıma muhtaç” ya da “aciz” oldukları yargılarından yola çıkılarak engelli insan, tarih boyunca, acıma, merhamet etme duyguları eşliğinde algılanmıştır. Engellilere karşı bu kalıp yargılara dayalı gelişen ve eğitim, seyahat, istihdam, toplum yaşamına katılım gibi haklarından yararlanmalarının zorlaştırılması engelli ayrımcılığıdır.

Yaşa Dayalı Ayrımcılık: İnsanlar sadece yaşlarından dolayı iş yaşamında, kişilerarası ilişkilerinde ya da hizmet alırken ayrımcı davranışlarla karşılaşabilirler. Örneğin, bazı insanlar “yaşlı” buldukları için bir işe kabul edilmeyebilirken, bazıları “genç” olarak görüldükleri için buldukları ortamlarda aşağılayıcı davranışlara maruz kalabilirler.

Toplumsal Cinsiyete Bağlı Ayrımcılık: İnsanların kadınlık ve erkeklik rollerine bağlı olarak toplumda politik, ekonomik, sosyal, kültürel alanlardaki temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen, cinsiyete bağlı yapılan ayırım, mahrumiyet ve kısıtlamalardır.

Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli Ayrımcılık: Heteroseksüellikten farklı cinsel yönelimleri olan bireylerin başta yaşam hakları olmak üzere, temel insan hakkı ihlallerine uğramaları söz konusudur. Bu ayrımcılık, eşcinselliğin bir “hastalık” olarak görülmesi ve dolayısıyla “tedavi” edilmeye çalışılmasından, trans ve eşcinsel cinayetlerine kadar uzanan bir insan hakkı ihlalidir.

Yoksulluğa Dayalı Ayrımcılık: Başta medya olmak üzere kamuoyunda yoksullar farklı şekillerde ayrımcılıkla karşılaşabilirler. “Yoksullar cahildir” veya “yoksullar tembeldir” şeklindeki ifadeler yoksullara yönelik düşünmeden ifade edilmiş kalıp yargıları içerir.

İrkçilik ve Ayrımcılık: Farklı ırk, renk, soy veya etnik kökene sahip insanların siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel alanlardaki temel hak ve özgürlüklerini tanımamaya veya zayıflatmaya yönelik yapılan her türlü ayırım, dışlama ve kısıtlamadır.

Azınlıklar ve Ayrımcılık: Farklı bir dinsel, etnik veya dilsel kimliğe sahip olan, bu kimliği muhafaza etmek isteyen, toplum içerisindeki diğer gruplardan sayıca daha küçük olan ve hakim konumda bulunmayan grupların iş ve sosyal yaşamda karşılaştıkları ayrımcı davranışların tümüdür.

OKUL VE AİLE OLARAK HEDEFİMİZ

Bir Afrika atasözü, “Bir çocuğu yetiştirmek için bütün bir köye ihtiyaç vardır.” der. Çocuklar aile, toplum, kültür etkisinde büyüüp gelişirler ve ihtiyaçları en etkili biçimde bu bağlam içerisinde karşılanabilir. Çocuğun olumlu gelişimi aile, eğitimciler ve içinde yetiştiği toplumda kurulan ilişkiler bütünü ile yakından ilgilidir. Dolayısıyla, ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve kapsayıcı yaklaşıma sahip çocuklar yetiştirebilmek için öncelikli hedefimiz, yaşadıkları toplumda bu problemlerin ortaya çıkmasına sebep olan zihinsel ve toplumsal yapıları dönüştürmek olmalıdır. Bu dönüşümü sağlayabilmek için hep birlikte aynı bilinç ile hareket etmemiz gerekmektedir.

Olumlu Kimlik ve Özdeğer Geliştirme: Çocukların evdeki, okuldaki, toplumdaki günlük yaşam deneyimlerine odaklanarak kendilerinden emin bir şekilde öz kimliklerini oluşturmaları desteklenmelidir. Her türlü faaliyette, kendi ve öteki kimlikler tanımlanırken hiç birinin üst, eksik ya da aşağıda görmemesi sağlanmalıdır.

Çeşitlilik ve Empati: Her bireyin çeşitli geçmişlerden gelen insanlarla rahatça empati göstererek etkileşime girmesini özendirmek amaçlanmalıdır.

Önyargıları ve Ayrımcılığı Teşhis Etme: Her bireyin ayrımcılık hakkında eleştirel düşünme becerisi geliştirmesini desteklemek ve ayrımcılığa karşı kavramların ve bilincin oturtulması hedeflenmelidir.

Önyargılara Karşı Kendini ve Başkalarını Savunma: Ayrımcılığa karşı hem kendini hem de başkalarını koruma becerilerini çocuklara ve gençlere aktarmak hedeflerimiz arasındadır.

KAPSAYICI YAKLAŞIMA AİLE KATILIMI

- Çocuklar sosyalleşme ve öğrenme süreçlerinde çevrelerini, özellikle de aile bireylerini, model alırlar. Bu nedenle, öncelikle kendimizden başlayarak ait olduğumuz kültürü, bu kültürün inançlarımıza, amaçlarımıza ve çevremizle kurduğumuz ilişkilere etkilerini sorgulamalıyız. Bunu yaparken, önyargılarımızı ve kalıpyargılarımızı fark etmek, bu alanlarda daha fazla bilinçlenerek kapsayıcı bir yaklaşım benimsemek önemlidir.
- Dil, dünyayı yorumlama biçimimizi şekillendirir, nasıl düşündüğümüzü ve davrandığımızı belirler, önyargı ve kalıpyargılarımızı yansıtır. Bu doğrultuda, çocukla ve çevreyle iletişim kurarken kullanılan dilin düzenlenmesi ve ayrımcı söylemlerden kaçınılması gerekmektedir.
- Çocuklara temelde her bireyin birbirinden farklı olduğu, bireysel özellikleri ve becerileri ile değerli olduğu ve saygıyı hak ettiği öğretilmelidir. Bunu yaparken öncelikli olarak çocuğun bilgi, özgüven ve özsaygı üzerine kurulu bir grup ve ben kimliği geliştirmesi desteklenmelidir. Çocuk kendini ve ailesini tanımalı, içerisinde bulunduğu toplumda saygıyla kabul edildiğini bilmelidir.
- Kimlik ve özsaygı gelişimiyle birlikte çevresindeki bireylerle ve gruplarla doğal, hassas ve kapsayıcı bir iletişim ve ilişki kurmaya teşvik edilmelidir. Örneğin, çocuğunuzla birlikte kendi

aile kültürünüzü arkadaşlarına aktarabilir ve farklı kültürleri tanımasına fırsat sağlayacak etkinlikler planlayabilirsiniz.

- Çocuklar fiziksel, duygusal, sosyal ya da akademik alanlarda kardeşleri ya da akranlarıyla kıyaslanmamalı ya da tüm özellikleriyle benzeştirilmeye çalışılmamalıdır.
- Aile içerisinde her bireyin ve her fikrin dikkate alındığı ve saygı gördüğü sohbet ortamları oluşturulmalıdır.
- Çocuk ve gençlere doğru olmayan eksik imge ve mesajlar ile doğru ve tam olanlar arasındaki farkı görmenin önemi vurgulanmalıdır.
- Cinsiyet eşitliğine önem verilmeli ve dile yerleşmiş olan cinsiyetçi sözcük, ifade, atasözü, deyim, vb. ifadelerden kaçınılmalıdır. Kullanılan dile dikkat etmenin yanı sıra bebeklikte başlayan pembe-mavi ayrımından, aile içerisindeki kadın-erkek rol ve sorumluluklarına, çocuklara alınan kıyafet ve oyuncaklardan, duygularını ifade etme şekillerine (ör. "erkek adam ağlamaz") ya da meslek seçimlerine kadar tüm cinsiyetçi tutumlar fark edilmeli ve cinsiyet eşitliğini savunan bir tutum sergilenmelidir.
- Oyun ve oyuncaklar çocuğun en önemli öğrenme ve sosyalleşme araçlarıdır. Çocuğunuza oyuncak seçerken çeşitli özelliklere sahip oyuncaklar, bebekler, kuklalar alabilir ya da beraber yapabilirsiniz. Popüler kültürün tanımladığı "ideal bedene" sahip bebekler çeşitliliği yansıtmamakla birlikte çocuğun beden algısını ve özsaygısını da olumsuz etkilemektedir.
- Oyuncak seçiminde cinsiyet ayrımı yapılmamalıdır. "Kız çocukları bebeklerle, oğlan çocukları arabalarla oynar" gibi yaklaşımlara dayanarak çocukların oyuncak seçimi yönlendirilmemelidir.
- Çocukların okudukları kitaplardaki, izledikleri film ve dizilerdeki içeriklere ve kullanılan dile dikkat etmek önemlidir. İçerikte çeşitliliklere yer veren, saygı duyan ve kapsayıcı bir dil kullanan kaynaklar sunulmalıdır.
- Çocukların kendilerine ve başkalarına yönelik ayrımcı tutumlara uygun yollarla karşı çıkma becerilerinin gelişimi desteklenmelidir. Bu tür durumlarla karşılaştıklarında ne gibi seçenekleri olduğunu bilmeleri, eşitsizliklere ve hakkaniyete aykırı durumlara karşı etkin rol alabilmeleri sağlanmalıdır.

REFERANSLAR

Ayan, Müge. *LGBTİ Hakları için Eğitim Stratejileri: Sahadan Anlatılar ve Gözlemler*. Sosyal Politikalar, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (SEÇBİR)

Beyazova, Ayşe. *Kapsayıcı Ve Katilimci Okullar İçin Eğitimcilerle Yönelik Çocuk İşçiliği Ve Ayrımcılıkla Mücadele Rehberi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

Çayır, Kenan, ve Müge Ayan Ceyhan, der. *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar İçerisinde*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.

Erken Çocuklukta Farklılıklara Saygı Eğitimi El Kitabı. Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı Yayınları, 2006.

Gasteler Bizi Söyler!: Medyada Nefret Söylemi, Ayrımcılık ve Alternatif Haber Rehberi. Kaos GL ve Pembe Hayat Dernekleri, 2015.

Gül, İdil Işıl, ve Ulaş Karan. *Ayrımcılık Yasağı.* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

Köker, Eser, ve Ülkü Doğanay. *Irkçı Değilim Ama: Yazılı Basında Irkçı-Ayrımcı Söylemler.* İnsan Hakları Ortak Platformu, 2010.

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı İletişim Rehberi: İletişimi Yeniden Düşünmek. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı(UNDP) Türkiye, 2019.

Otaran, Nur, ve diğ. *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Okul Standartları Kılavuzu.* T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 2016